

Ansichtkaart van het Rosarium, kort na de opening, 1913. Dit is de oudst bekende foto van het rozenpark.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

‘De spits van Utrecht’s parken-schoon’

Een eeuw Rosarium (1913 - 2013)

Op 7 juni van dit jaar was het honderd jaar geleden dat het oudste publiek toegankelijke rozenpark van Nederland, het Rosarium aan de Prinsesselaan in Utrecht, openging. Initiatiefnemer was de Vereniging tot bevordering der Rozenteelt Nos Jungunt Rosae (Ons binden de rozen). Het rozenpark was direct een groot succes.

De vereniging *Nos Jungunt Rosae* (NJR) werd op 10 november 1891 opgericht ten huize van rozenkweker P.L. Baudet aan de Biltstraat in Utrecht. Het lidmaatschap was in principe voorbehouden aan boom- en bloemkwekers, hoewel ook eigenaren van buitenplaatsen met belangstelling voor de rozencultuur werden toegelaten. NJR ontplooidde vooral in het begin van de 20e eeuw verschillende initiatieven om de rozencultuur onder een breder publiek ingang te doen vinden. Zo organiseerde ze rozendagen - eendaagse tentoonstellingen -, stimuleerde het oprichten van openbare rozenparken en gaf vanaf 1900 een maandblad uit, *Rosarium*.

Rudo den Hartog

Jurist en auteur van een boekje over 100 jaar
Utrechts Rosarium.

Dit artikel is gebaseerd op de publicatie *Het Utrechts Rosarium. Een cultuurhistorische wandeling*. Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2013 (72 pagina's ISBN 978 94 6148 024 8 € 9,95).

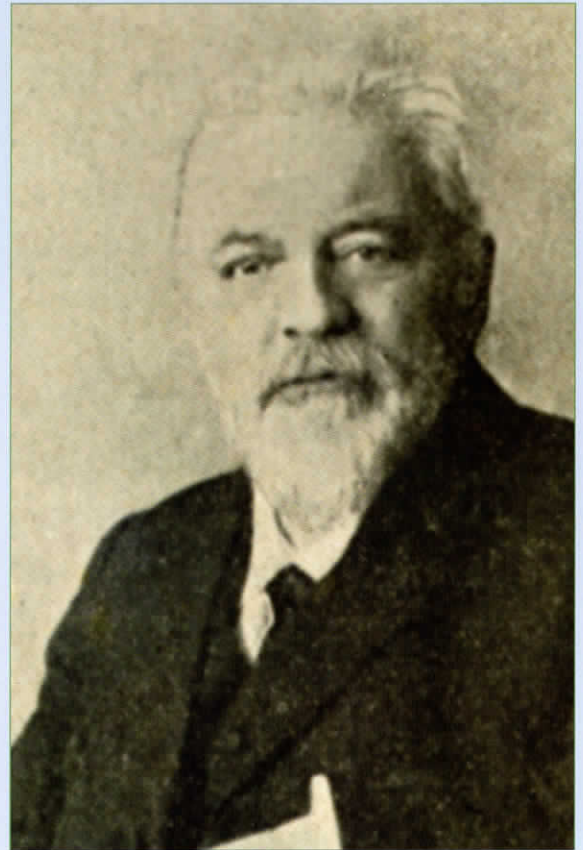
'een ongemeene bekoring'

In het eerste contact van de vereniging met B & W van Utrecht in 1910 legde het bestuur van NJR uit: 'Zooals uw college mogelijk bekend is, worden in de landen, waar de rozencultuur bloeit, door de leidende rozenverenigingen met medewerking der gemeentebesturen rosaria aangelegd, voorzien van de beste voor het betreffende klimaat gebleken rozen, welke kwaliteiten te voren op daarvoor speciaal aangelegde proefvelden worden onderzocht.'

De consument kon bij het bekijken van een rosarium een verantwoorde keuze maken: 'dan weet men met zekerheid, dat de daarop uitgeplante exemplaren rozensoorten zijn, die na deskundig onderzoek blijik gegeven hebben aan de eischen van bodem en klimaat te voldoen'.

Vervolgens verzocht NJR om grond ter beschikking te stellen voor de aanleg. Dat leek B&W wel wat. Na het afwegen van enkele alternatieven werd binnen het recent aangelegde Hogelandse Park 1.000 vierkante meter voor een Rosarium gereserveerd. Oorspronkelijk behoorde die grond tot de Stevensabdij (klooster Oudwijk), in 1131 gesticht door Mechteld, weduwe van Arnold, burggraaf van Utrecht, en bedoeld voor de opname van een twintigtal adellijke benedictinessen. Het grondgebied van het klooster strekte zich uit van de Maliesingel tot de Oostbroekselaan en van de Minstroom tot de Biltstraat.

Na de Reformatie werd het klooster gesloten en in 1584 grotendeels gesloopt. De restanten van de bouwwerken en de landerijen kwamen in handen van de Ridderschap van

Jan Jacob Denier van der Gon, de Utrechtse plantsoenmeester die het Rosarium ontwierp.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Utrecht en van particulieren, totdat de gemeente in het laatste kwart van de 19e eeuw besloot om Oudwijk als 'uitleggebied' te gaan ontwikkelen en

Ontwerp Rosarium door Jan Jacob Denier van der Gon.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, ARCHIEF GEMEENTEBESTUUR UTRECHT

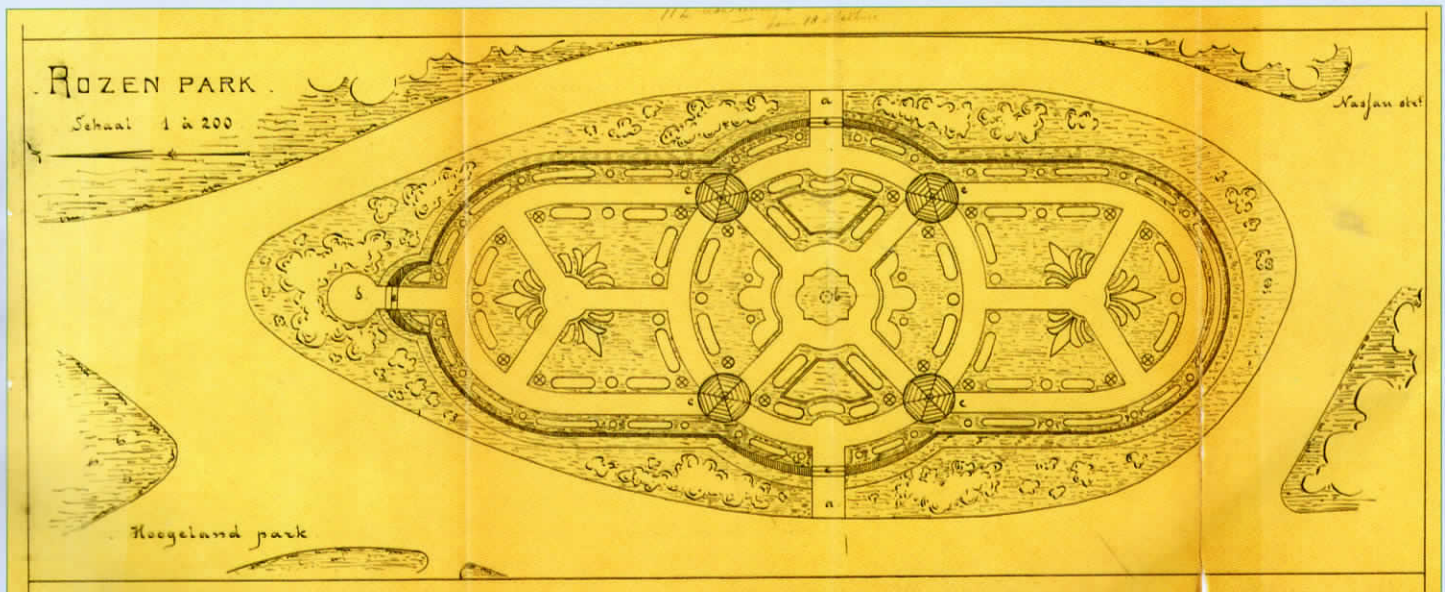

Foto uit het tijdschrift *Buiten van 1915*. De tuinman die rechts een stamroos vasthoudt, is Marinus van Stroe (1877-1949) uit *De Bilt*.

□ FOTO C. STEENBERGH | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

daartoe grond opkocht. Een belangrijk deel daarvan werd bestemd voor de aanleg van het Wilhelminapark en Hogelandse Park. Toen NJR zich in 1910 tot de gemeente wendde met het verzoek om grond beschikbaar te stellen voor een Rosarium, was er nog zoveel flexibiliteit in de invulling van het parkgebied dat het in oppervlak bescheiden rozenparkje zonder veel moeite in het Hogelandse Park kon worden vervlochten. Het gemeentebestuur was er van meet af aan van overtuigd, 'dat een rosarium aan het uiterlijk van de stad gedurende verscheidene maanden van het jaar een ongemeene bekoring zal geven en dat de stichting daarvan welhaast in de eerste plaats op den weg ligt van een stad als Utrecht, dat een goeden naam, op het gebied van parken en plantsoenen heeft op te houden, dat wel wat mag doen om haar aantrekkelijkheid te verhoogen en dat voor de stichting van dit voor het rozenlievende publiek van gansch Nederland bestemde rosarium door haar centrale ligging als het ware is aangewezen'.¹

Kakofonie van kleuren

Het ontwerp van het Rosarium is van tuinarchitect Jan Jacob Denier van der Gon (1856-1933), van 1893 tot 1918

plantsoenmeester bij de gemeente Utrecht. Hij koos voor een klassiek symmetrisch ontwerp, gebaseerd op de strakke 17e-eeuwse rozentuinen die vooral in Frankrijk en Italië opgang maakten. Deze symmetrie met regelmatige lijnen diende ervoor, aldus Van der Gon, 'om sierlijkheid en afwisseling aan elkaar te doen paren'. Om van buitenaf een goed overzicht te krijgen werd het Rosarium verdiept aangelegd, ongeveer 30 cm onder het

maaiveld. Het talud dat het park van de omgeving scheidde, werd beplant met klimop en een rand *Buxus suffruticosa* (Voetpalm). Om de eentonigheid van de verzameling bloemen van één soort te breken liet de plantsoenmeester in het midden ruimte voor een vaas, fontein of zonnwijzer (het werd uiteindelijk een fontein). Het ontwerp voorzag verder in 11 plantvakken met in totaal 144 bedden. De rozenkwekers van NJR zagen kans om daarin steeds 160 tot 200 soorten en variëteiten in bloei te krijgen: struikrozen, stamrozen en leirozen in de kleuren licht- tot donkerrood, geel, wit en rose. Op foto's uit de beginjaren maakt het Rosarium dan ook een overvolle indruk, een kakofonie van kleuren, maar bij het publiek van die tijd dwong dat juist bewondering af.

Het 'mooiste plekje van Utrecht' in 1922.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

'Voor Joden verboden', gefotografeerd in 1942.

□ FOTO NICO JESSE | NEDERLANDS FOTOMUSEUM AFD. COLLECTIES

'een sieraad voor Utrecht'

Op zaterdag 7 juni 1913 - de rozen stonden vol in bloei - werd het Rosarium met enig uiterlijk vertoon aan de gemeente Utrecht overgedragen. De voorzitter van NJR, Jhr. J.L. Mock², beklemtoonde de 'primeur voor Utrecht: 'Daarvoor zijn verschillende redenen. Utrecht is de zetel van onze vereniging; hier worden steeds onze bestuursvergaderingen gehouden; Utrecht is centraal gelegen. Maar Utrecht kan ons ook de gelegenheid schenken tot stichting van een rozenpark, en de keurige wijze waarop de plantsoenen in deze stad worden onderhouden en geëerbiedigd, was voor ons een waarborg dat een rozenpark, als wij ons hebben voorgesteld, als vanzelf door het publiek niet alleen op prijs gesteld zal worden, maar ook met piëteit behandeld en tegen beschadigingen beschermd zal worden; dit is onze vaste overtuiging. [...] Ik spreek hierbij namens *Nos Jungunt Rosae* tenslotte den wensch uit dat dit eerste publieke rozenpark in Nederland lange jaren een sieraad voor Utrecht moge zijn en dat uwe gemeentenaren jaarlijks zullen genieten van de rijke bloemenpracht die het bij goede verzorging zal blijven bieden'.
Daarna sprak wethouder A.J. van Die- ren Bijvoet³ in zijn functie als locoburgemeester. Hij benadrukte 'dat de gemeentebesturen van Utrecht er steeds naar gestreefd hebben mooie plantsoenen te hebben, waarvan getuigen de Maliebaan, de singels en later het Hoogelandschepark, het Wilhelminapark en Nieuwerood. Ook zal

men streven in werkdagen plantsoenen te krijgen, hetgeen gewenscht is uit esthetisch en hygiënisch oogpunt. Het is daarom dat de gemeente onmiddellijk op het verzoek van de *Ver. Nos Jungunt Rosae* inging om hier een rozenpark te stichten. Moge dit rosarium tot gevolg hebben dat tal van huizen gesierd worden met de prachtige klimrozen, dan zou dit voorzeker voor uwe Vereeniging een succes zijn.'

Vervolgens begaven de genodigden zich te voet naar het paviljoen van de *Volksbond tegen Drankmisbruik* in het Wilhelminapark voor het nuttigen van 'eenige ververschingen'.

'Flora's schoone kinderen'

De pers toonde zich lyrisch over het nieuwe rosarium: 'Lezer van het Utrechtsch Dagblad, liefhebber van bloemenschoon, teeken het aan met gulden letteren: Ons Rozenpark is geopend en de Koningin aller bloemen die daar bloeit op het Hoogelandsche Park in 1200 verscheidenheden houdt receptie. Kom vandaag, kom morgen, kom telkens weer zoolang de rozen hoogtijd vieren, om te genieten van deze schoon gevormde bloemen en van den heerlijken geur, dien zij verspreiden. En telkens zult u andere vormen, andere kleuren opmerken en verbaasd zult u staan over de vorderingen der laatste jaren. Zend uw huisgenoten, uw ken-

nissen naar dit schoone "Rosarium" en zeg hun dat zij noch bloem noch knop mogen plukken, maar wel mogen noteeren de schoonsten onder de schoonen, om die dit najaar te bestellen en aan te schaffen. [...] Vanmiddag is de schilderachtige woning van Flora's schoone kinderen geopend. Tot nog toe mocht men er voorbij wandelen, van over het hek in den tuin een blik werpen, vanaf heden is het park wandelplaats voor iedereen. Dan zult ge van nabij de teere tinten der bloemblaadjes mogen bewonderen, genieten van den schoonen aanblik dier prachtvolle bloemen tusschen het wiegelend groen, en de zoete geuren, door de winden meegevoerd.'⁴

'schat van oude geslachtsnamen'

Van de rozen die thans in het Rosarium te zien zijn, is er niet één meer over die ook honderd jaar geleden het parkje sierde. De rozen van toen hebben plaatsgemaakt voor variëteiten die beter klimaat- en ziektebestendig zijn. Ook blijken kleur en vorm niet tijdloos, maar modegevoelig. Sommige rozen uit de beginjaren roepen met hun namen een beeld op van een tijd die ver achter ons ligt: *Souvenir du Président Carnot*, *Gruss an Zabern*, *Excellentie mr. G. van Tienhoven*, *Conrad F. Meyer*⁵ enzovoorts.

Plaatsing van het beeld 'Vechtende Kalkoenen' van de beeldhouwer Th. Mulder (2e van links) op 21 juli 1965.

□ FOTO L.H. HOFLAND | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Om het publiek voor te lichten over de verschillende variëteiten en om de kwekers reclame te laten maken kreeg iedere roos een emaille bordje met, volgens de *Nieuwe Rotterdamse Courant* in 1919: 'een uittreksel uit haar geboorteregister en uit haar staat van dienst. En men ziet op de kronkelende paden tusschen de rozen

Rosa 'Sebastiaan Kneipp', een van de rozen in het huidige Rosarium, genoemd naar de Beierse priester die als grondlegger van de natuurgeneeskunde wordt beschouwd.

□ FOTO DAPHNE FILIBERTI

één soort mensen, die het te doen is om de rozen, hun geur en hun kleur en de sierlijkheid van hunnen teedere bouw; en een ander soort mensen, die ijverig de opschriften op de emaille bordjes bestudeeren, met die typische namen, soms geweldig verlatiniseerd of fantastisch - "Leuchtfeuer" ! - doch soms ook al weer heel gewoon, schoon altijd voornaam: "Mevrouw X", "Jonkheer Zus", "Mejonk-vrouw zoo" enz. En het is voor menig Utrechter reeds een rooskleurig genoeg zoo heel familiair te kunnen rondwandelen tusschen zulk een schat van oude geslachtsnamen....'.

De lof van het Rosarium bleef vanaf de opening in vele toonaarden gezongen worden. 'Een heerlijk plekje voor bloemenliefhebbers', 'een aanwinst voor de Utrechtsche parken', 'dit is het mooiste plekje van Utrecht', schreven de kranten. Het rozenpark in het chique Utrecht-Oost bleek een trekpleister van formaat. Op zondagen in 1913 telde men volgens de krant aan de ingang maar liefst 400 bezoekers per half uur. Een suppoost zorgde ervoor dat het bezoekersverkeer in goede banen werd geleid en het publiek zich niet aan baldadigheden overgaf. Anders dan nu was het Rosarium niet het hele jaar open, maar alleen in het bloeiseizoen van de rozen, eind mei tot half november. In de dagbladers verscheen dan een berichtje dat sluiting of opening aanstaande was.

'Voor Joden verboden'

De strenge winter van begin 1939 betekende bijna het einde van het Rosarium. Negentig procent van de rozen viel ten prooi aan de vorst en doordat overal in het land hetzelfde gebeurde, stagneerde de aanvulling van het assortiment. Het duurde jaren voordat het rozenbestand weer op peil kwam. Een geluk bij een ongeluk was dat de oorspronkelijk onrustige, overvolle opzet nu met goede argumenten verlaten kon worden om plaats te maken voor een moderner beeld, ongeveer zoals we het Rosarium nu kennen.

De Duitse bezetter zorgde in 1941 voor een nog pijnlijker verrassing: het rozenpark werd voor Joden verboden. Een bord met die tekst bij de ingang maakte duidelijk dat het genieten van rozen voortaan uitsluitend aan ariërs was voorbehouden.

Aan het einde van de bezetting, op het kantelpunt van oorlog en vrede, voltrok zich nog een tragedie die later als het Rosarium-incident bekend zou blijven: tien mannen van de Binnenlandse Strijdkrachten sneuvelden in een vuurgevecht met terugtrekkende Duitse militairen op een steenworp afstand van de rozentuin.⁶

Na de oorlog heerste er een nijpend gebrek aan rozenstruiken. Veel rozenkwekers, voor zover zij met hun bedrijf de oorlog overleefd hadden, ontbrak het aan voldoende kweekmateriaal en de vraag naar rozen kwam moeizaam op gang. Toen begin jaren vijftig de wederopbouw op gang kwam, steeg de behoefte aan plantmateriaal sterk vanwege de explosieve uitbreiding

van openbaar groen. Om het gebrek aan rozen te compenseren deed Gemeentewerken in 1954 een voorstel om enkele plantvakken in het Rosarium met Afrikaantjes te beplanten, maar dit plan veegde het Gemeentebestuur resoluut van tafel.

'aangename samenwerking'

Bij de oprichting was het gemeentebestuur met NJR overeengekomen, het Rosarium gratis in bruikleen te geven. Bovendien kreeg de vereniging gelegenheid om op één van de gemeentelijke kwekerijen proefvelden voor rozen aan te leggen. Het plantmateriaal voor die proefvelden en het rosarium werden geleverd en bekostigd door NJR, terwijl bewerking en bemesting van de grond alsmede de dagelijkse zorg voor het rozenpark voor rekening van de gemeente kwamen. Toezicht op het onderhoud was opgedragen aan een commissie, bestaande uit één persoon namens NJR en de opzichter van de Utrechtse plantsoenen. Een en ander lag vast in een schriftelijke overeenkomst die vanaf 1916 iedere tien jaar zonder problemen verlengd werd. In 1956 leek het aanvankelijk goed te gaan tot de vereniging begin 1957 het contract opzegde, omdat ze door terugloop van het ledental niet meer aan haar verplichtingen kon voldoen. B & W namen daar met spijt kennis van 'omdat aldus een einde moet komen aan de aangename, sedert 1911 bestaan hebbende samenwerking tussen de gemeente en uw vereniging. [...] Voor de arbeid en de moeiten, die uw vereniging

Het Rosarium in 1993.

□ FOTO GEMEENTEARCHIEF UTRECHT | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

in het verleden zo langdurig aan dit park heeft besteed, betuigen wij haar de bijzondere dank van het gemeentebestuur'.⁷ Sindsdien kwam de verzorging van het Rosarium geheel in handen van de gemeente. In de loop der jaren zijn wel enige versoberingen doorgevoerd. Het uitbundige aantal variëteiten dat in 1913 nog ruim 160 bedroeg, werd drastisch teruggebracht tot een vijftigtal. Vanwege het mechanisch gazononderhoud werden de paden versmald ten gunste van bredere graspercelen. Wel kreeg het Rosarium de status van gemeentelijk monument.

In honderd jaar is het gebruik en de waardering van het Rosarium sterk gewijzigd. Verschillende keren heeft het bestaan van dit charmante parkje aan een zijden draad gehangen, soms omdat de gemeente de grond voor andere doeleinden wilde aanwenden, soms uit pure bezuinigingsdrift. Steeds weer konden de bedreigingen worden afgewend.

Begonnen als een showtuin van rozenkwekers om het publiek te imponeren en te informeren is het Rosarium een eeuw later gegroeid tot een kleurrijke oase temidden van het drukke verkeer met steeds als stralend middelpunt de 'Koningin der Bloemen'.

Noten

- ¹ *Utrechtsch Nieuwsblad* 6 april 1911.
- ² Jhr. Johan Lodewijk Mock (1862-1929) was ritmeester der huzaren, getrouwd met Caro gravin van Limburg Stirum (1867-1939) die verdienstelijk portretten en stillevens schilderde. Ze bewoonden *Huize De Valckenhoef* te Santpoort, uiteraard met een eigen rozentuin.
- ³ A.J. van Dieren Bijvoet (1864-1914) was directeur van de Utrechtse bierbrouwerij en ijsfabriek *Schoenmakers & Van Dieren Bijvoet*, later brouwerij *De Krans*, die overigens ook azijn produceerde.
- ⁴ *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* 8 juni 1913.
- ⁵ Marie François Sadi Carnot (1837-1894) was de vierde president van de Derde Franse Republiek. Hij werd in 1894 door een Italiaanse anarchist vermoord. Zabern (Fr. Saverne) is een stadje in Elzas-Lotharingen, waar Pruisische militairen - de bezettende macht - eind 1913 huishielden. Mr. G. van Tienhoven (1841-1914) was hoogleraar, minister, Commissaris van de Koningin en burgemeester van Amsterdam. Conrad Ferdinand Meyer (1825-1896) was een Zwitserse dichter (inspirator o.a. van Rilke) die in psychische moeilijkheden raakte na de zelfmoord van zijn moeder en zijn verdere leven in een inrichting sleet.
- ⁶ Uitgebreide beschrijving in: Wout Buitelaar, *Panden die verhalen. Een kleine oorlogsgeschiedenis van de Utrechtse Maliebaan* (Utrecht, 2010) 113-117.
- ⁷ HUA, toegang 1007-3 Gemeentebestuur van Utrecht 1813-1969, inv.nr. 1.7.6.23.9.